

відповідно до розроблених процедур наділена компетенцією добиватися в примусовому порядку виконання країнами-членами своїх зобов'язань по застосуванню права співтовариств на національному рівні тощо.

Примітки

1. Текст Договору див.: Європейський Союз: консолідовані договори / Наук. ред. В. Муравйов. — К.: Port-Royal, 1999. — 206 с.
2. Див.: Reinhardt Shue. Harmonization of direct taxation in EEC. — Lancaster, 1992. — P. 2.
3. Текст Директив див.: Вовк Т., Водяніков О., Коноваленко І. Податкові аспекти права СOT та acquis EC: Орієнтири податкової реформи в Україні. — Х.: Консум, 2004. — 960 с.

Література

1. Грицяк І. А. Гармонізація чи наближення національного законодавства у сфері державного управління з acquis communautaire? // Міжнародне економічне співробітництво України (правові проблеми): Матеріали міжвар. наук.-практ. конф. / Відп. ред. В. Ф. Опришко. — К., 2004. — С. 149–150.
2. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения. — М.: Норма, 1996. — С. 75.
3. Луць Л. Основи заходи та способи європейської правової інтеграції // Право України. — 2002. — № 5. — С. 147.
4. Бачило И. Л. Проблемы гармонизации в законодательстве // Журн. рос. права. — 2000. — № 8. — С. 90.
5. Топоршич В. Н. Европейское право: Учебник. — М.: Юрист, 2001. — С. 273.
6. Paul Farmer, Richard Lyal. EC Tax Law. — Oxford, 1994. — P. 8.
7. Слепец В. П. Палогн и мировой рынок. — Одесса: Астропринт, 1999. — С. 197.
8. Муравйов В. І. Правові засади гармонізації законодавства в Європейському Союзі // Право України. — 2002. — № 7. — С. 115.
9. Вовк Т., Водяніков О., Коноваленко І. Податкові аспекти права СOT та acquis EC: Орієнтири податкової реформи в Україні. — Х.: Консум, 2004. — С. 291.

УДК 341.231.14

Ю. Ю. Фісун,
*заступник начальника відділу сприяння міжнародній діяльності
релігійних організацій Державного комітету України у справах релігій*

ПРАВО НА СВОБОДУ ДУМКИ, СОВІСТІ ТА РЕЛІГІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Усупереч очікуванням багатьох дослідників релігії, на початку ХХІ століття релігійні організації залишаються дієвими учасниками процесів у країнах Європи. Лідери європейських церков дедалі активніше проголошують свою позицію з широкого кола гострих суспільно-політичних проблем, а європейські політики дедалі частіше змушені стикатися з вирішенням питань щодо місця і ролі релігії і релігійних інституцій у розширеній Європі.

Нинішня підвищена увага до релігії у країнах ЄС і майбутніх членах цього співтовариства зумовлена перш за все процесом формування нової європейської ідентичності. Пошук спільних для всього європейського співтовариства рис відбу-

вається в багатьох сферах, в тому числі і суто ціннісній. І поряд з універсальними демократичними цінностями саме християнство, що сповідується більшістю народів Європи, часто постає як визначальна цивілізаційна риса європейців. Найбільше вплив релігії на суспільно-політичне життя відчувається при обговоренні питань євроінтеграції і розширення ЄС, а також формування загальноєвропейських інститутів. При цьому релігійна спадщина нерідко стає фактором, що сприяє або стає на заваді інтеграції окремих країн у загальноєвропейські структури.

Християнські церкви Європи одними з перших підтримали процес європейської інтеграції. Наприкінці 1980-х рр. на спільній асамблеї Конференції європейських церков (КЄЦ), що об'єднує більше 120 православних і протестантських церков, і Ради європейських єпископських конференцій (РЄЄК), до складу якої входять структури Римсько-католицької церкви у країнах ЄС, на основі християнського світогляду розвинули ідею об'єднаної Європи, а також запропонували включити до загальноєвропейського дому всі народи і нації європейського простору, які мають спільні основи, історію, культурну спадщину і цінності. А Папа Римський Іоанн Павло II у своїй енцикліці «*Slavorum Apostoli*» (1985) [11] проголосив право всіх європейських народів від Атлантики до Уралу жити у спільному європейському домі, у Європі без кордонів, незважаючи на різні політичні системи, ідеологічні настанови або військові союзи. Загальне комунікативне поле європейських релігійних організацій сприяло тому, що рівень міжхристиянських контактів часто-густо випереджав інтеграційні процеси у сфері політики.

Основні сучасні принципи і настанови щодо участі провідних релігійних організацій Європи у перетвореннях, що відбуваються на континенті, визначені у виданому Конференцією європейських єпископів документі «Церкви у процесі європейської інтеграції» 2001 р. Міжхристиянські контакти і міжнародні програми обміну поряд з іншими заходами неурядових організацій покликані сприяти зближенню сусідніх європейських народів, особливо одного віросповідання. Сприяючи процесам євроінтеграції і розширення ЄС, релігійні організації вирішують і такі суто внутрішні завдання, як підтримка релігійного життя у секуляризованому середовищі.

Особливо відчутним релігійний фактор стає при розгляді питання входження Туреччини до ЄС, адже саме в мусульманській спадщині цієї країни вбачається основна перешкода для її подальшої інтеграції в загальноєвропейські структури. Сама приналежність Туреччини до мусульманського світу нерідко викликає підозри, пов'язані з проблемою ісламського екстремізму і болючим питанням дотримання спільних для країн ЄС демократичних цінностей, при цьому повністю ігнорується той факт, що ЄС — це не проект домінування однієї нації чи релігії над іншими, а масштабна цивілізаційна побудова.

Нині, коли Україна розглядає європейську інтеграцію, передумовою якої є не тільки вжиття відповідних політичних кроків, але й готовність до використання і запровадження нормативно-правових напрацювань ЄС (*acquis communautaire*), в якості національного пріоритету внутрішньої і зовнішньої політики, універсальні демократичні цінності, в тому числі і права людини, серед яких одне

з провідних місць посідає право на свободу думки, совісті та релігії, набуває особливого значення. Адже Українська держава виходить з того, що суворе дотримання прав і свобод людини і громадянина є першочерговим завданням влади і найважливішим принципом демократичної держави, що ґрунтується на верховенстві права. Про це свідчить і висловлена в підписаному 22 лютого 2005 р. Плані дій Україна — Європейський Союз [10] готовність України, діючи відповідно до її міжнародних зобов'язань та стратегічної мети щодо подальшої європейської інтеграції, продовжувати внутрішні перетворення на основі зміцнення демократії, верховенства права, поваги до прав людини, принципу розподілу влади та незалежності суду, демократичних виборів відповідно до норм і стандартів ОБСЄ та Ради Європи, таких як політичний плюралізм, свобода слова та ЗМІ, повага до прав осіб, які належать до національних меншин, недискримінація за ознакою статі та політичної, релігійної та етнічної приналежності; а також поглиблювати співробітництво з ЄС у боротьбі із загрозами у сфері безпеки, в тому числі такими, що тільки виходять на порядок денний регіонального та міжнародного співробітництва у сфері зовнішньої та безпекової політики.

Незважаючи на значну кількість досліджень у сфері змісту та системи захисту прав людини, європейського права, проведених як вченими радянського періоду (І. П. Блищенком, Г. К. Дмитрієвою, В. О. Карташкіним, Б. С. Криловим), так і сучасних українських вчених (М. О. Баймуратова, М. В. Буроменського, С. В. Ісаковича, В. І. Муравйова, В. Ф. Опришка), окремих наукових праць, присвячених вивченню права на свободу думки, совісті та релігії з огляду на гарантування дотримання мінімального стандарту цього права, немає.

У зв'язку з цим у рамках даного дослідження доцільним є визначитись, якими основними міжнародно-правовими актами з огляду на поступ України на шляху інтеграції до ЄС врегульовані реалізація і захист права на свободу думки, совісті та релігії, зміст та обсяг основних свобод як в індивідуальному, так і в колективному вимірі, реалізація яких гарантується в сучасному міжнародному праві, а також відображення цих свобод у чинному законодавстві України про свободу совісті та релігійні організації.

Міжнародно-правову основу захисту права на свободу думки, совісті та релігії становлять акти Організації Об'єднаних Націй і регіональні угоди в галузі загальної концепції прав людини і міжнародні документи, які регламентують умови реалізації цього права як такого. Основними універсальними міжнародно-правовими актами у цій сфері є Загальна декларація прав людини 1948 р. [1], Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. [8], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. [9], Декларація про принципи міжнародного права щодо дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1978 р. [4], Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії та переконань 1981 р. [2], Конвенція про права дитини 1989 р. [7], Декларація про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних або мовних меншин 1992 р. [3]. На регіональному рівні було частково продубльовано, а часом і розширено коло гарантованих на універсальному рівні прав і свобод. Провідне

місце серед регіональних міжнародно-правових актів, що передбачають забезпечення реалізації та захист права на свободу думки, совісті та релігії, посідає Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р. [5], Європейська рамкова конвенція про захист національних меншин 1995 р. [6].

Сучасне міжнародне право, розглядаючи право на свободу думки, совісті та релігії як право *erga omnes* (у трактуванні Міжнародного суду ООН по справі *Barcelona Traction*) не тільки стосовно держави, але й щодо кожного окремого індивіда, сприяє формуванню його особливої структури, яка розбудовується навколо двох основоположних принципів — принципу рівності перед законом та рівного звернення по закону; і принципу недискримінації.

До того ж у результаті вивчення вищезгаданих міжнародних документів універсального і регіонального характеру та практики Європейського суду з прав людини наочним стає, що право на свободу думки, совісті та релігії включає дві основні групи свобод залежно від того, реалізується воно індивідуально чи колективно.

В індивідуальному вимірі право на свободу думки, совісті та релігії передбачає наступні свободи: сповідувати або не сповідувати релігію або вірування; мати або не мати релігійну освіту; брати або не брати участь у будь-яких формах поклоніння, не зазнавати прямого або непрямого примусу щодо розкриття своїх переконань, мати вільний доступ до місць поклоніння; не давати жодних клятв, що суперечать переконанням людини; відкрито висловлювати свої релігійні переконання і право не оголошувати своїх релігійних переконань; не нести військову службу із зброєю, якщо це суперечить переконанням людини, а замість цього проходити альтернативну цивільну службу.

А в колективному вимірі право на свободу думки, совісті та релігії включає такі свободи, як: свободу висловлювати свої переконання та поширювати свої релігійні вірування, при цьому захищаючи кожну людину і групу від примусу, можливість поширювати свої переконання і вірування та дотримувати звичаї своєї релігії без втручання або вторгнення сторонніх; свободу утворення релігійних об'єднань, які можуть бути зареєстровані в загальному реєстрі юридичних осіб або в реєстрі релігійних організацій, щоб отримати законний статус і права юридичної особи. Одночасно об'єднання віруючих можуть діяти і без офіційної реєстрації; свободу набувати та утримувати місця поклоніння, проводити та відвідувати релігійні служби і заходи; свободу створювати релігійні організації та керувати ними на основі самоуправління, а також спілкуватися з іншими національними або міжнародними об'єднаннями віруючих; виробляти, купувати, імпортувати, експортувати і поширювати релігійну літературу, друковані і аудіовізуальні матеріали або предмети, що використовуються для релігійної діяльності; створювати приватні школи і управляти ними, а також займатися освітньою, культурною, благодійницькою і соціальною діяльністю; віднаходити та отримувати добровільну фінансову допомогу від окремих осіб та установ для забезпечення своєї діяльності.

Такий зміст релігійної свободи як права індивідуального та права колективного найбільш повно відображений у ст. 6 Декларації про ліквідацію всіх

форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань 1981 р. Чинне законодавство України про свободу совісті та релігійні організації (у розумінні комплексного міжгалузевго масиву норм) в різному обсязі містить гарантії свобод, які входять до права на свободу думки, совісті та релігії. Водночас у сучасному міжнародному праві визначені і підстави, на яких може бути обмежена реалізація права на свободу думки, совісті та релігії. Так до них належать здійснення основних прав і свобод інших осіб, захист національної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я та моральності населення в рамках, установлених національним законодавством.

Підсумовуючи, слід зазначити, що право на свободу думки, совісті та релігії є одним із засадничих і невід'ємних прав людини, якому гарантується міжнародний захист. Це право відповідно до норм та принципів міжнародного права може реалізовуватися як індивідуально, так і колективно. Відповідним чином така система і структура права на свободу думки, совісті та релігії відображена й у чинному законодавстві України про свободу совісті та релігійні організації, що гармонізоване з європейськими стандартами у цій сфері, і свідчить про дотримання стратегічної мети розвитку українського суспільства — інтеграції до ЄС. На окреме дослідження заслуговують питання способів захисту права на свободу думки, совісті та релігії як у системі національного права України, так і в окремих країнах — членах ЄС.

Література

1. Всеобщая декларация прав человека 1948 г. // Действующее международное право: В 3 т. / Сост.: Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова; Моск. независимый ин-т междунар. права. — М., 1997. — Т. 2. — С. 5–10.
2. Декларация о ликвидации всех форм нетерпимости и дискриминации на основе религии и убеждений 1981 г. // Международные акты о правах человека: Сб. документов. — М., 1999. — С. 132–134.
3. Декларация о правах лиц, принадлежащих к национальным или этническим, религиозным и языковым меньшинствам 1992 г. // Международные акты о правах человека: Сб. документов. — М., 1999. — С. 109–113.
4. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций 1978 г. // Действующее международное право: В 3 т. / Сост.: Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова; Моск. независимый ин-т междунар. права. — М., 1996. — Т. 1. — С. 65–73.
5. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод 1950 г. // Международные акты о правах человека: Сб. документов. — М., 1999. — С. 539–570.
6. Европейская рамочная конвенция о защите национальных меньшинств 1995 г. // Международные акты о правах человека: Сб. документов. — М., 1999. — С. 634–640.
7. Конвенция о правах ребенка 1989 г. // Действующее международное право: В 3 т. / Сост.: Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова; Моск. независимый ин-т междунар. права. — М., 1997. — Т. 2. — С. 48–67.
8. Конвенция о предупреждении преступления геноцида и наказании за него 1948 г. // Действующее международное право: В 3 т. / Сост.: Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова; Моск. независимый ин-т междунар. права. — М., 1997. — Т. 2. — С. 68–84.
9. Международный пакт о гражданских и политических правах 1966 г. // Действующее международное право: В 3 т. / Сост.: Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова; Моск. независимый ин-т междунар. права. — М., 1997. — Т. 2. — С. 21–39.
10. План дій Україна — Європейський Союз. — К., 2005.
11. *Slavorum Apostoli*. — Citta del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2000.